

ADATTÁR.

BESSENYEI SÁNDOR LEVELEI.

1.

Bessenyei Sándor — Prileszky Eszternek.

Nagyságos Kisasszony!

Közönséges veszélye az minden szelid természetnek, hogy soha világi örömet kétség nélkül ne remélhesse. Kicsoda híhesse valaha tökéletesen oly gyönyörűségének megnyerését, melyért minden érzékenységből fohászzkodott. Annyira gyakoroltatnak visszas történeteink között, hogy már az édes dolgokhoz való kívánságainkba is tévedtünk. Igen szerencsések mindnyájan, valakik annak érdemeit ismérhetik, kiért sohajtanak. Ha én Nagyságodba ilyen ismeretiséggel hízelkedhetem is, kicsoda kegyelmes végezés tézsen kívánságomnál arrul bizonytságot, hogy mostani édes fájdalom gyógyulását abba, kire esdeklem, megnyerheti. A világ mindenkor csalárd, örökké belső érdemekért tézsi ígérítit és szüntelen árnyékért jutalmaz.

Mennyire kívánnám azt a felső vigasztalásomat, hogy Nagysád hűségemnek minden részibe igazán esmérhetne, mert tudom, hogy józabb gondolati és szelidebb érzékenységei vagynak, mintsem külső tekintetért egy oly szívet kerülhetne, a mely most legelső dicsőséget csak abba helyhezteti, ha a Nagyságod szerelmébe örökre szerencsés lehet. Micsoda boldognak érezném én magamat, ha mint gazdag, valamely nálam esedező nemes hívséget karjaimra vehetnék. Én ez örömömtül megfosztattam, mely Nagyságodnak hatalmába van. Reménylhetem-e annak bennem való teljesedését? A remény nálunk igen kedves, mert igen édes és ezért noha sokszor haszontalanságát látjuk, mégis igen kecsgetjük, csakhogy véle tovább maradhassunk.

Én is Nagyságodhoz vett reményemet magamtül, mivel igen édes el nem vethetem; de hogy bennem különben csak holt-eleven azt megvallom. Nem a világért, de a Nagysád szelid természetéért esdekem. Veszzen el az olyan csalárd paraszt szív, mely külső javait, belső örömének s édes gyönyörűségének örökös elvesztésével kívánja keresni. Egy igaz nemes szív mindenkor belső érzékenységeibe keresi nyugodalmát, melyre nézve ő sem pénzért, sem szegénységért szerelmébe erőszakot nem szenvedhet. Ne kételkedjen Nagyságod hívségembe, mely hitelt érdemel, és ha Nagyságodtul semmit egyebet nem érdemelhetek is, Nagyságod

előtt elkövetett bátorságomat megengedni, kegyességét hozzám fenntartani s holt-eleven reményemet élesíteni méltóztasson.

Ezzel magamat szívszakadva óhajtott kegyességibe állandóul bezárván, maradok Nagyságnak holtomig hív, alázatos szolgája Bessenyei Sándor.¹
Bécs, 15-dik 8-br. — 771.

2.

Bessenyei Sándor — Prileszky Eszternek.

Méltóságos Kisasszony!

Azt véltem a Kisasszonytul lett elválásomkor, hogy a mit csekély személyem véghez nem vihetett, távollétembe levelemmel érhetem. De mennyire megcsalattam, a midőn Nagyságnak írott alázatos első udvarló levelem minden válaszolás nélkül maradt. Öregbedett megvallom kétségem és már annyira jutottam, hogy nemcsak holt-eleven bennem reményem, mint első levelemben Nagyságnak panasztam, hanem bennem egészen meghólt és szívemet helyette foglalta el a bánat és keserűség. Ki hitte volna valaha, hogy a Méltóságos Kisasszony, a ki mind jó nevelésétől oly józan principiumokat, mint a melyeket bámulva tapasztaltam, kölcsönözvén, mind pedig nemes erkölcsére nézve oly ritka kegyességgel tündökölvén, egy alázatos hívét, a ki minden színmutatás nélkül a Kisasszonyt élte fogytaig tisztelni meg nem szünik, ily csekély hibájáért, hogy a kisasszonynak legtisztább szerelmét felfedezni merésztette, megvesse.

Legbűnösebb ember vagyok a Kisasszony szeme előtt, mert most is és azután is azt vallom, hogy a Kisasszonyt igazán tisztelni és szeretni meg nem szünök. Kicsoda volt az valaha, a ki ártatlan szeretetiből származott érzékenységein tudott uralkodni? Ha ezt magunkba megfojtjuk, elvesztjük az emberi méltóságot és barmokká tesszük magunkat. Mit tehetek én arrul, hogy érzékeny szívet formált bennem a természet nagy ura. Nem szökhetem el magamtul és mellyembe gyűlt tüze-
met el nem ölthatom.

Ezernyi ezer gondolatok ostromolták szívemet, a miolta szerencsétlenségemre a Kisasszonyt megismerém. Törvénybe idéztem egynehányszor tiszta szeretetemet a lelke-ismereti széki eleibe, ott megvizsgáltam magamat valójába és meg akartam fojtani, hogy elébbeni édes nyugodalmamat helyreállíthassam, de mind haszontalan, mert az okosság, a mely bennünk halandókba igazán vezérlő kalahúz² azt mondja: »Szerezd azt a jó erkölcsű nemes születésű szépséget, mert ha a virtust nem szereted idélen fajzatja lészesz a természetnek«. Mit csináljak tovább Mlgs Kisasszony? Magam magamnak lettem rabja, elvesztettem minden nyugodalmamat, folyamodom a Kisasszonyhoz másodsor is és instálom, hogy adjon meg magamat magamnak.

Mint óhajtanám, hogy ebbe a szempillantásba olvashatná a lelkemet a Kisasszony és lehetne bizonyos arrul a nyughatatlanságrul és

¹ Az aláírás és keltezés át van húzgalva.

² Így!

tiszta szeretetről, a mely szívemet mardossa, tudom, hogy egy szempillantásig se haladna boldogságom. Ne kételkedjen a Kisasszony hívségembe, mert ha éreznék magam(ban) legkisebb álnokságot is, a melylyel kívánnék egy ártatlan szépséget hódítani: magam magamnak lennék riválisa és azt mondanám?

— Veszsz el te alacsonylelkű paraszt ember, mert nem vagy méltó, hogy egy ártatlan születésű virtuosa szépséget rabságodba tarts.

De ezzel nem vádol a lelkem, ugyanazért merészlek instálni a Kisasszonynál, méltóztasson a kétségből kihúzni, és ha szeretetet nem ír is (a melyet nem is reménylek), legalább szánakozásbul írjon vigasztalást egy olyan hívének, a ki a halálnál is keservesebb kínnak tartaná, ha a Kisasszonytul örökösen megvetetne.

Ezzel, a midőn válaszáért alázatosan esedezném, magamat kegyességibe ajánlom és maradok Nagyságodnak holtomig hív alázatos szolgája.¹ Bécs, 5-dik 9. (br. 1771.)²

3.

Bessenyei Sándor — Radvánszky Jánosnak.

Teljes Tisztelettel való Drága Nagy Uram!

Nem tudom, mint fogjon pennám belső érzékenységeim rajzolásához, a melyek a radványi havas tetőknek és sűrű erdőkkal készült rengeteg helyeknek elhagyásával szívemre seregenként tódultak. Ha Radvánra³ hátratekintek az öröm egészen elfog és a háladatosság, a mely nagy tulajdona egy érzékeny szívnek, szememet édes könnyhullatásokba csaknem lábbogtatja. Érti szívem valójába vélem mint egy *idétlennel*⁴ közlött szíves barátságát és jóságát az Urnak, és a midőn azon örvendek, hogy egy oly barátomtul (ha szabad így írnom) vagyok szívességgel megtetézve, *a ki gondolkodik*, elfog egy részről a büszkeség, más részről pedig ostromolnak a szomorú gondolatok, azért hogy oly kincset kölcsönöztem az Úrtúl, a melynek béribe egyebet egy háladatos és érzékeny szívnel nem adhatok; de reménylem, hogy elég adó ez; egy oly nagyra született és jól gondolkozó léleknek, mint a milyet az Úrba' szemléltem.

Ha pedig tovább megyek gondolatimba és szememet függesztem a zólyomi kies térségre, mind Pallást, a ki az ártatlan természetnek legkellemesebb, de ellenben leghathatóbb nyilait azon a tájon bőségesen hintette, — mind pedig Venust, a ki mesterségesen megvetett cselét csalárd mosolygásával tettetri,⁵ meglátom. Itt megrezenek és szívem bennem szapora dobogásával minden érzékenységeimet fellármázza; azt mondja bennem egy esmeretes, de igen kemény szó: Fuss ki Callipso szigetébül, mert nemcsak Venus ártalmas gyermekével, hanem Pallás is, a kinek ellent soha nem állhatsz, veszedelmedre ösveesküdték.

¹ Az aláírás le van szakítva.

² A keltezés át van húzva.

³ Zólyom-Radványról van szó.

⁴ Így!

⁵ Így!

Óh fájdalom, hova fussak, hiszem¹ ha csak szívemet, a mely bennem érez magambul ki nem szaggatom ily hatalmas két ellenségtül meg nem menekedhetem. Ah be nehéz nekünk halandóknak csak egy szempillantásig is reménység nélkül a kétségeskodésnek habos tengerén evezkélni. Bölcs Mentor nyujtsd ki karjaidat segedelmemre s védelmezz hogy csendes révpártra minél előbb juthassak. — Engedjen meg az Úr énnékem és ne vádoltassam hízeltkedő vagy alacsony lélekkel azért, hogy belső érzékenységeimet úgy a mint valójába vannak az Úr előtt ily bátran felfedeztem. Hidgye² el az Úr, hogy ha nagy érdemét és józan gondolkodását nem esmérném, soha ily vakmerő bátor nem lettem volna. Vegye el hát az Úr ezen alázatos, de a legtisztább érzékenységekkel festett leveletem, úgy mint a melylyel esmért érdemének és virtusának szívembül adózni kívánok és hitesse el az Úr magával, hogy senki az Urat jobban nem tiszteli és szereti, mint a *kétségbe csaknem fuldokló szegény gárda-szolgája*

Bessenyei Sándor m. p.

P. S. Az ígért catalogussal alázatosan udvarolni kívántam; tudom jól, hogy *az Úr engemet kimélni fog és kitül nyerte, magába tartja.* A nagyságos asszonyrak (a kit hóltomig tisztelni meg nem szünök) kezeit alázatosan csókolom. Radvánszky György urat, az egész úri házzal együtt tisztellem. A pisztrángjának és a levelen sültjének az ize még most is a számba van. Ha az Úr velem még tovább is jószágát becses írásával éreztetni meg nem fárad, örökösön (le)kötelez.³

4.

Bessenyei Sándor — Radvánszky Jánosnak.

Teljes Tisztelettel való Drága Nagy Uram!

Ha valaha egy ember alkalmatlanságáért valakitül engedelmet nyeretett vagy nyert, tehát legnagyobb jussom van nekem ehez, hogy az Úr megengedjen vakmerő bátorságomért, mely szerint már másodsor az Úrnak írni bátorkodom, mert mit nem követ el az olyan ember, a ki a kétséges reménység közt evezkél,— minden halandó, a ki e közt a Scilla és Caribdis közt általúszott tudhatja.

Minden ember törekedik a beléje ólatott természetnek törvénye szerint, hogy nyugodalmát keresse, és ha nem leli vagy elvesztette, megtalálja vagy visszaszerezze. Ez az ösztön hajt engemet is, hogy a midőn elveszett nyugodalmamat magamtül helyre nem állíthatom, az Urat melém bölcs tanácsosul és segítő társul szerencsétlen kétségeskedő állapotomba instáljam. Tudom, jól tudja az Úr, mi a nyughatatlanságomnak az oka; azért semmit az Úrtül (esmervén hozzám érdemem felett mutatott kecseségét⁴ és szíves barátságát) nem titkolom, sőt inkább, a mit az Úrnak eljövetelemmel meg nem mondhattam, most közlöm. A Prileszky kisasz-

¹ Így!

² Így!

³ Keltezése ennek a levélnek is hiányzik.

⁴ Így!

szonynyal lett való mulatásom és tőle lett elválásom énnékem csak anynyi vigasztalást nyújtott, hogy a midőn a kisasszonynak a legeggyene-
sebb szívből származott fogadásomat és hívségemet, mely szerint néki
hóltig híve akarok lenni, megtettem volna, az adressét ideadta és azt
mondotta minden egyéb reménység nyújtása nélkül, hogy ha néki irok,
ő a szándékát megírja, csak szóbeli resolútiót tőle ne kívánjak, mivel
a dolog olyan, hogy másokkal is közleni kell.

En ezzel a kevés reménységgel a midőn haza Bécsbe érkeztem,
azonnal írtam a kisasszonynak, de nem úgy festettem a leveletem, mint
a világi szerelmesek, a kik színt inkább, mint valóságot szoktak keresni,
hanem mint egy józan gondolkozású férfinak kötelessége az ilyes álla-
potba gondolkozni. Mind ez ideig válaszát nem vehettem, a mely hallga-
tás érzékeny szívemet mindenféle terhes és bús gondolatoknak tárgyává
tette. Ha visszagondolkozom a kisasszonynyal lett beszélgetésimre, ebből
egyebet nem tudhatok, hanem hogy oly okosan tudott mindenkor füg-
gőbe tartani, hogy sem szeretetét, sem hidegségét hozzám nem mutatta,
a mely miá lett inkább veszedelmem, mint nyugodalmam, mert attul
a szempillantástul fogva iránta bennem nagy tisztelet és (ha szabad így
írni egy szerencsétlen szerelmesnek) szeretet is nevedekett. Vettem észre
a kisasszonyba oly nemes szemérmetséget, hogy készebb lett volna
akarmit is elkövetni, mintsem szemembe szeretetét vagy hidegségét
mutatta volna; ugyanazért így gondolkozom, most is talán ez tartóztatja
és azért hallgat. Kérem az Urat alázatosan, húzzon ki ebből a szeren-
csétlen állapotból, a melybe találok magamat. Emlékezzen meg az Úr
arrúl az idejéről, a mikor ebbe a hajóba evezett és gondoljon egy sze-
gény hív barátjára. *Az Úr mind okossága szerint, mind az atyafiság
jussa szerint tudhatja, vagy talám tudja is mire hajlik a kisasszony;*
méltóztasson énnékem egyenesen a maga vélekedését megírni, elvessem-é
reményemet, a mely bennem úgy is csak holt-eleven, vagy nem.

Ha el kell vetnem, keresek vigasztalást abba a kútőbe, a honnan
származik mind a jó, mind a gonosz; ha pedig nem, akkor is attul
jöttnek fogom tartani és vigasztalásom megeltem.

Ezzel válaszát óhajtva elvárván magamat tapasztalt szívességibe
ajánlom és maradok az Úrnak holtomig hív szgja¹ s barátja

Bessenyei Sándor, m. p.

Bécs, 4-ta 9-br. 771.

A *catalogust* első levelembé megküldtem.

5.

Radvánszky János — Bessenyei Sándornak.²

Kivált expressissiókkal írott úri levelébül Hadnagy Uramnak hoz-
zám való szíves indulatját bőven kinéztem; melyet is fentartani kívánom,

¹ A m.: szolgálja.

² Fogalmazat. Keltezése hiányzik.

úgy mint Hadnagy Uramhoz való férhetetlen tartozásomnak jeles ösztönét. Ily tartozásommal viseltetve, midőn azon tudvalévű úri személynek¹ innét egy időre hazájába által rakoskodását, következőképen Bécshez közölnöbbs való lételét jelenteném, s egyszersmind is oda való rándulását Hadnagy Uramnak javalom, lévén mostanság úgy is az őszi vadászatnak az ideje. Nékem pedig nagy öröömre léssen, hogyha czéljának özköze² lehetek, a ki úgy is tisztelői számában különös igyekezettel vagyok és maradok.³

6.

Bessenyei Sándor — Radvánszky Jánosnak.

Teljes Tisztelettel Való Drága Nagy Uram!

Bocsásson meg nékem az Úr, hogy második levelemmel is ugyanazon egy dologba alkalmatlankodtam az Úrnak, a' volt az okom, hogy a midőn az első levelét vettem az Úrnak, a melyből megérttem, hogy a kisasszony Podragyán⁴ van már azelőtt való postán az Úrnak szóló második levelém útnak eresztetem, következés szerint már vissza nem húzhattam. A' csinált volt bennem nyughatatlanságot, hogy a kisasszony hol léti nem tudtam, de már ebbe megnyugodván, hogy a kisasszony (mivel Zólyomba nem volt) leveleim nem vette, okozom egyedül a fatumomat és mást senkit sem. *Irtam* az igaz csakhamar *egymás után három levelet Zólyomba, a negyediket pedig Podragyára*, de higye⁵ el az Úr, hogy egyikbe is a kisasszonyt utolsó válaszáért nem annyira sürgettem, — mint tiszta szeretetemet néki felfedeztem, a melyért reménylem, hogy meg nem ítéltetem, mert a tiszta szeretet soha sem alkalmatlankodhatik, sőt inkább akkor lesz legnagyobb virtussá, a midőn valakibe legna(gyobb) gradicsára lép. Kérem az Urat alázatosan tovább is, engedjen meg egy leghívebb szolgájának sokszori alkalmatlanságáért és tégye vélem azt a gráciát, hogy ha a kisasszonynak Zólyomba utasított leveleim mégis a besztercei postamesternél hevernének, méltóztasson Podragyára a kisasszonyhoz utasíttatni a posta által. Ebbeli kegyesége tökéletessé fogja tenni hozzám sokszoroztatott szíves barátságát, melybe magamat örökösön ajánlom és maradok az Úrnak hív, alázatos szolgája

Bessenyei Sándor, gárdista m. p.

Bécs, 19-dik 9-br. — 771.

A nagyságos asszonynak kezeit alázatosan csókolom.

Előbb hogy udvarlására légyek a kisasszonynak farsangnál éppen lehetetlen, akkor is úgy, ha addig a kisasszony vélem kegyelmének valami szikrácskáját éreztetni fogja.

¹ Valószínűleg Prileszky kisasszonyról van szó.

² A m.: eszköze.

³ Az eredeti fogalmazat fölött: Rp. (= responsum) rövidítés olvasható.

⁴ Trencsén m.

⁵ Így!

7.

Bessenyei Sándor — Radvánszky Jánosnak.

Teljes Tisztelettel Való Drága Nagy Uram!

Szégyenlem valójába már az Úrnak annyit alkalmatlankodni, de biztat az Úrnak megesmért jósága és egyenes gondolkozása, mely szerint az Úr egy ártatlan nyughatatlanságban fetregő barátját meg nem veti.

Mindent elgondoltam a magam szerencsétlen rabságomba, de egyebet fel nem találhattam annál, hogy a kisasszonynak írott leveleimet, valaki valami titkos úton elfogta, mivel nem tulajdoníthatok a kisasszonynak (a kinek nemes születését és józan erkölcsét jól esmérem) oly alacsony caractert, hogy a leveleimre ne válaszolt volna vagy jót, vagy rosztat.

Kérem tehát az Urat alázatosan, méltóztasson ezen accludált¹ leveletem² a kisasszony kezéhez szolgáltatni és azt megírni, hogy micsoda effectusa vólt.

Ne hagyjon az Úr tovább reménység nélkül sohajtani, mert hidje el az Úr, hogy minden posta-nap nékem ménkű-ütés gyanánt vagy on és hanemha a religio és a philosophia nem biztatna régen már kétségbe estem volna. Ezzel a midőn válaszát szívdobogva elvárnám magamat tapasztalt gráciájába ajánlom és maradok az Úrnak alázatos szolgálója, barátja

Bessenyei Sándor, m. p.

Bécs, 6-dik X-br. — 771.

P. S. Méltóztasson tudtomra adni az Úr, hogy ha Zólyomba visszajött-e már vagy nem? Az Úr megolvashatja leveletemet és megláthatja belőle, mely engedelmesen zúgolódik a fatum ellen egy jó és gyenge szívű szerelmes. Ezen okból le sem pecsételtem, bizván az Úrra a bepecsételését, a midőn megolvasta.

8.

Radvánszky János — Bessenyei Sándornak.³

Hozzám újra igazított úri levelét különös tekintettel vettem ugyan, de még most sem válaszolhatok többet reá az előbbeni írásomnál, lévén eddig is N. Honth vármegyében, a másika pedig Podhragyai hazájában. Az hova is, hogy talán rándulása Hadnagy Uramnak megtörténe, java-lom végső válaszát igen ne sűrgesse Hadnagy Uram, mert *sokszor a mit az ész meg nem orvosolhatja, azt az idő herre⁴ hozni szokta.* Melyet is midőn buzgóan kívánnám, maradok minden tisztelettel . . .⁵

(Fogalmazat.)

¹ Előtte áthúzva: *néki.*

² E levél nincs meg.

³ Keltezés hiányában erről sem lehet biztosan megállapítani, hogy Bessenyeinek melyik levelére vonatkozik.

⁴ A. m. : helyre.

⁵ Az eredeti kéziratban e fogalmazat felett is ott van az Rp. jelzés (= responsum).

9.

Bessenyei Sándor — Radvánszky Jánosnak.

Teljes Tisztelettel való Nagy Uram s Barátom!

Bécs, 14-dik febr. — 772.

A mióta Radvánbul eljöttem, csaknem minden szempillantásba volt igyekezetem, hogy az Úrnak, az igaz barátságának édes törvénye szerint írjak; de megvallom, hogy a Pesten való létem, odautazásom, onnat való feljövetelem, eddig az óráig ide fel való létem annyira elfoglalva volt, hol jó barátimtúl, hol atyámfiatúl, hol nagy uraktúl, hol szegényektúl, hogy igen fájdalmasan kellett éreznem azt, hogy az Úrnak, a ki szívem rejtekébe' a legelső helyet bírja, nem írhattam, és hogy csak ezzel kellett magamat vigasztalni: hiszen az igaz barátságot, ha papiroson nem festjük is kevés ideig egymásnak, meg nem sértjük, csak szívünkbe hívek maradjunk. Ebbe' az utolsóba tudom, hogy nem hibáztam, ha az elsőt halasztottam is; azért reményelem, hogy egy oly józan gondolkozású philosophus barát, mint az Úr, énnekem megenged. Innét már írnék az Úrnak valami újságot, de úgy érzem magamat, hogy valamit itt látok, vagy hallok, a' mind óság és alig akadhat meg valamin a szemem, a mi nekem kérőzésre való alkalmatosságot szolgáltatna. Igen hideg vérrel nézem a nagy világot a maga árkába, mert Radvánba ittam a részegségig az igaz barátságának édesen csergedező patakjából.

Mindaz, a mit innét írhatok, hogy Bécs vigad, de kevés örömet érez, mert *noha az álorzás vigasságok meg légyenek¹ is tiltva, mindazáltal belőrlől kiki magába viseli* és magát senki a másíknak igazán fel nem fezei. Szerencsés az, a kinek egy-két jó barátja van és magát egy szegeletibe a nagy világnak meghúzáván, nézhet és gondolkozhat. Ez a mi a lelket táplálja, a többi mind árnyék és mulandóság.

Itt közönségesen beszélnek, hogy török követünk jönne, a ki a békesség tractáját mozgatni kívánná; ez talán hasonló az igazsághoz, idővel meglátjuk. A háborúnak kevés jeleit tapasztalhatjuk. Az öreg Lichtenstein² herczeg meghóit. Az F.³ udvarunk nagy hívét veszttette, de olyan ember volt, a ki már az öregségtől nem élhetett tovább. — Az asszony ő nagyságának kezeit alázatosan csókolom. Méltóztasson egy oly hívére emlékezni, a ki holtáig esmert érdeminek adózni kíván.

Az Urat pedig ezerszer ölelvén, csókolom és kérem, hogy leveleivel vigasztalni méltóztasson. *Úgy is nem lehet egyéb örömöm a világra és nem is keresek egyebet annál, hogy a gondolkozó nemes lelkektől kedveltessem.* Ezzel magamat tapasztalt gráciájába ajánlom s maradok az Úrnak holtomig hív, alázatos szgja,⁴ barátja

Bessenyei Sándor.

¹ Utána áthúzza: vannak.

² L. József Venczel herczeg osztrák tábornok és államférfiú, sz. 1696. aug. 19., — mh. 1772 febr. 10. L. Pallas lex.

³ Felsőges.

⁴ Szolgája.

10.

Bessenyei Sándor — Radvánszky Jánosnak.

Teljes Tisztelettel való Drága Nagy Uram!

Az én levelemben zárott *Barcsaynak* írott barátságos levelét elvettem. A mélyet, a midőn megolvastam, mivel pecsét nélkül volt, láttam hogy részemről félelmes bajnokok¹ tódulandok a zólyomi Helénának csudájára vagy inkább a kelepczébe való zárására.

Igaz dolog, hogy a hadi sisak alatt őszült aggság² sokszor ha fejez paszomántos köntössel vagyon beborítva és megkeresztelve, a szemét annyira megvakíthatják, hogy mind a kellemetes hiúságnak, mind a józan erkölcsnek, mind az okosságnak engedni kell. Ez az egyik világnak a módja, a mely ha ingadoztatja is a szerencsémeket hitesse el az Úr magával, hogy az Úrhoz való igaz tiszteletem és tiszta barátságom sohase fog csüggedezni, sőt inkább annyira fog öregbedni, hogy még azok az említett vetélkedők is soha nagyobb kívánsággal nem óhajtják a szépnek édes rabságában való beavatásokat, mint én azt, hogy az Úrnak maradhassak holtomig hív, alázatos szolgálja s barátja

Bessenyei Sándor, m. p.

Igen szeretnék nézője annak a comediónak lenni, a melyet el sem is mulatok, csupán csak azért, hogy az Úrnak tiszteletire tehessek és azt megtanulhassam magam szomorú példában, hogy mi a tettetés (és)³ józan erkölcs.⁴

11.

Bessenyei Sándor — Radvánszky Jánosnak.

Teljes Tisztelettel való Nagy Úram s Barátom!

Írántam mind ez ideig semmit sem csüggedt barátságos indulatnak jeleit utolsó levelében, a midőn tapasztaltam, bennem igen nagy örömet szült. Ne gondolja az Úr felőlem, hogy késedelmét vagy halgatását hidegségre magyaráznám. Nem, — mert jól esmérem az Úr szívét s tudom, hogy soha be nem cserepezhetik úgy, hogy egy igaz, megemert barátjához mindenkor ne buzogjék. Ha a kútfő tiszta, hogy lehetne a folyamat zavaros? Engedjen meg az Úr nékem tovább is, ha a barátságának tiszta kútfőjéből kifolyt, csergedező patakocskát a radványi havasokba keresem. Arra kell futnunk, a merre húzattatunk. A *Prileszki* kisasszony éppen úgy cselekedett, a mint gondolkozott. Én elhiszem, hogy az Úrnak, mint egyenes gondolkozású s igaz magyar atyafinak fájhat ez a történet, de ne csudálkozzon rajta, mert hol látta azt az Úr a természetbe, hogy egy görcsös, vad körtvél⁵ fárul valaki császár kört-

¹ Így!

² Czelzás Prileszky kisasszony egyik udvarlójának korára.

³ Ez elmaradt.

⁴ A levél keltezése hiányzik. Úgy látszik szórakozottságból nem írta rá B. S.

⁵ Így!

vélt szedhessen? Sok szerencsét kívánok néki a világhoz. Magamat pedig az Úrnak tapasztalt gráciájába s barátságiba örökösön ajánlom s maradok az Úrnak holtomig hív szolgája s barátja

Bessenyei Sándor, m. p.

Bécs, 3-dik ápr. — 772.

A F.¹ császárunk 27-dikén Erdélybe fogja az útját venni. Itt közönségesen beszélnek a hosszas ideig tartó békességnek a csinálásáról. Meglátjuk mit ad a következő idő. Az Úr medvéjének a bőgése, a melyet legközelebb ölt a radványi havasokba, éppen Bécsig hallatott. Szerettem volna bajnok lenni azon a vadászaton. Az nagyságos asszonynek kezeit alázatosan csókolom.

12.

Radvánszky János — Bessenyei Sándornak.

Dno² Bessenyei.

Tit(ulus).

Oldalcsontomnak a majorházi öccséhez való rándulásából származott magánosságom unalmának könnyebbitése okáért, engedje meg az Úr, mivel eleven szóval szemről-szemre nem lehet, ezen levelezésem által beszélnem az Úrral, úgymint hitves barátommal, kinek csak az emlékeztetje is kedves szokott lenni nálam.

Bizonyára, ha annyiszor írnik az Úrnak, valamennyiszor szíves örömmel egyszer köztünk fogadott barátságunk eszembe jut, rétka³ posta-nap ment lenne az Úr leveleimtől. Hízlekdek magamnak, hogy az Úr bécsé (=bécsi) *Strigrvokok*⁴ közt is rólam, úgy mint oly barátjárul, a ki állhatatos szíveséggel viseltetik az Úrhoz, el nem felejtkezett. Ő vajha bárcsak egyszer tág zsiabasztó, híves dohányozómba barátságos beszélgetésünk közt együtt tüzelhetnink. Akkor ugyan ösmerném magamot megelégedett élőnek. Méltán vádolhatom azon irigy fatumomat, mely által nagyobbára igaz magyar barátimtúl messze vettetem. És gyakorta azon szókra is gerjeszt türehetlenségem, hogy vagy soha azokkal ösmörettségbe sem estem volna, vagy is szünet nélkül vélek társalkodhattam volna. *Maholnap már a magyar nyelvet is ezen tótságon elfelejtem.* Olykor mégis correpetitorom — az alföldi oldalcsontom⁵ — és a bánkeszi kunyhóban lakó Pyladesem,⁶ kit néha-néha írással meglátogatni szoktam és ő viszont engem. De kicsodásokkal!? Én tudatlanokkal, ő pedig tréfás és jetes szókkal ékesétett írásokkal. Olykor háborúság is támad köztünk. De a mint azt lúdtollal kezdjük, úgy

¹ Felséges.

² A m. : Domino.

³ A m. : ritka.

⁴ A strigrok : »Egy neme a krinolinnak, mely a XVII. és XVIII. században Franciaországból német szomszédainkhoz s hozzánk is elhatalmazott.« L. Toldy F. A magy. költ. kézikönyve. Bp. 1872. I., 334. Előfordul Amadé Lászlónál is. V. ö. A. L. versei. Bp. 1892. c. h. 388. 1. Amadé Antal is használja e szót. L. Figyelő, 1885.

⁵ Sz. báró Prónay Éva.

⁶ Barcsay Ábrahám, a testőrírő.

azzal békességet is szerzők. És ez az, a m(i) a valóságos barátságunk tulajdonsága, melyről is midőn az Urat emlékeztetném, egyszersmint is kérem, ne hagyja azt feledékenységbe, a ki hív szolgálja s barátja.¹

(Fogalmazat.)

13.

Bessenyei Sándor — Radvánszky Jánosnak.

Bécs, 11-dik 7-br. — 772.

Kedves Barátom!

Vedd jó néven ezt az öcsém gyenge elméjének a zsengejét. *Hunyadi Lászlót*² küldöm neked, a melyből egyebet nem tanulhatsz te, hanem talám egy-két tiszaháti szót. Ha a szívedet nem esmernéd, annak némely részit belőle alkalmasint kivehetnéd. Nem tudom élébbeni leveletemet vetted-e? Nem írsz már, pedig hidd el, hogy édesebb szempillantásaim soha³ sincsenek, hanem midőn a leveledet olvashatom. Adieu. Az oldalcsontotodat, a ki nékem a tisztelet szerint éppen oly drága, mint neked a szeretet szerint, alázatosan tiszteltem. Ne felejtkezz a te legjobb barátodról

B.⁴ Sándorról, m. p.

Engedj meg, mert futva kellett írnom.

14.

*Radvánszky János — Bessenyei Sándornak.*⁵

(Rp. (= responsum).)

Öcséd uradnak⁶ böcsös könyvével való kedveskedésedet, minő kedvességgel vettem, azt a magyar nyelvhez különös tekintetemből is sajdéthatod, melyet azonkívül, úgy is mint böcsös adományodat, úgy is pedig mint hozzám való⁷ belsőbb hajlandóságodnak főbb bizonyosságát fent tartani is kívánom, úgy mint megfedhetetlen kötelességemnek jeles ösztönét. Óhajtanám, hogy ezzel többé⁸ magyaroknak írásra ösztön adattatnék. Bánkeszi közbarátunknál⁹ minap reménykedtem abban, hogy legalább számomra Voltaire és Gellert leveleit magyarra fordítsa, de hijános vóit minden a' béli fáradozásom, mivel minden fordítást csak csekélységnek tartá.

Én azonban azt tartom, mivel a németek francia, francziák pedig

¹ Ennek a levélnek is hiányzik a keltezése.

² Bessenyei György drámája.

³ Előtte áthúzva: ritk —

⁴ Bessenyei.

⁵ E levél keltezése is hiányzik ugyan, de tartalmából látni, hogy az előbbire vonatkozik.

⁶ T. i. Bessenyei Györgynek.

⁷ Ez a szó a kéziratban át van húzva.

⁸ E. h.: többi.

⁹ Barcsay Ábrahámot érti.

anglia könyvekből¹ fordításokat minden orczapirulás nélkül megtehetik, annyival inkább mi abban minden kisebbségünk kívül nyomdokjok követői lehetünk. Ez az én futó elmém és óhajtam, hogy lehessék.

(Fogalmazat.)

15.

Bessenyei Sándor (?) — Radvánszky Jánosnak.²

Tisztelt Barátom!

Ha az könyvem, a kiben csodálatosnak vagyés vétkesnek látszó systemámnak minden apologiája foglaltatik természetednek oly nagyon ellenkező nem lett volna, most nem volna szükségem *újra* pennámot ellened való védelmezésemre élesétenem. De valamint meg kell vallanom, hogy ellenem bocsájtott elmélkedéseidben oly cikkelyek is találkoznak, a kikirül fönt említett könyvem nem is álmódzik, úgy szükségesnek, sőt illendőnek tartom azokra kölenes feleletemet terjesztenem. A revelatio, a kit én minden kételkedés felett való igazságnak tartom, — néked *magánosság*hoz való hajlandóságom ellen nagy argumentumot nyújtott, de szintazon revelatio ártatlan szándékomnak annyi aprobiatiót magában foglalja, hogy vagy középszerő theologus is aztat onnan számtalanul citálhatja. Valamint pedig revelatiót magában foglaló könyvnek a szentsége azt nem engedi, hogy abban ellenkező propositiók legyenek, úgy a mi kötelességünk abban az igazságot oly formán keresni, hogy mind az én szándékomnak ártatlansága, mind pedig argumentumaidnak valósága abbul kinyilatkoztassék és oly formán (valamint valóban) mindkettünknek igaza lészen.

Első ellenem való argumentumodnak ereje abban áll, hogy dupla hivatalomhoz tartozandó kötelességeimmel a szándékom meg nem egyezhet. Mi illeti az első hivatalomat, tudniillik a házasságot, arrul noha nem örömet szólok, de mivel könnyü arra való feleletem, tehát ezt benne találom, hogy én reszembrül a házasságom³ eddig csak egy oszlopon megállván és nem kettőn, mint másútt, tehát abban való kötelességeim is csak egyesek, a kiknek végben viteliben a *magánosság*, ha nem is segít, nem is akadályozza. Ergo difficultas cessat. Hogy notariusságomnak a kötelességei emberi társasággal öszvekötvé legyenek azt valamint megvallom, úgy égérem is, hogy a mely társaságban ezen hivatalom vezetni fog, abba csak elballagok, a mit tegnapelőtt való visitáimmal is végben vittem.

Második argumentumodnak mivolta olyan, hogy ha megbecsülhetetlen barátomnak nem tartanálak — arra, mint engemet nem illetőre nem is felelnék. De mivel hozzám való affectiód annyira felőlem praevenialta hogy csekélységemben többet látott, mintsem benne tapasztalandó. Posito ergo non concessio. Szomorú saját experienciám azt bizo-

¹ Alatta áthúzva: nyelvből.

² E levélen sincsen megjelölve, hogy mikor és hol írta az illető.

³ Áthúzva: (házasságom)béli kötelességeim.

nyítja, hogy én eddig praetendált eszemnek csekélységivel az emberi társaságnak semmi hasznot nem hajtottam, sőt inkább (nem irtózás nélkül emlékezem) sokszor folyó saeculumnak veszedelmes principiumával megrészegetett észnek tréfiával örökkévaló igazságnak ellentállván sok gyengébbeket talán botránkoztató gondolatokra hoztam. Igaz, hogy azt most társalkodásom által jóra kellene hozni, de oly romlott az igye a világnak, hogy kivált a társaságban igazságot keserűnek talál és a ki annak pártját fog — unalmas barátnek hirdeti; és így vagy én a társaságnak vagy pedig a társaság nékem unalmot okoz. Istentől reánk bizott ajándékinak világra származandó hasznait talán jobban magánosságunkból mintsem társaságunkból dirigálhatjuk. Harmadszor azt mondom, hogy körülöttem lévő világ szándékomról azt fog étélni, hogy vagy félek vagy contemnálom a szent társaságot. A mi az elseőt illeti, magánosságomból is léssen módom benne azon praejudiciumot a világnak kivetni, annyival is inkább, hogy senkit, a kinek a magánosság terhnek látszatik, annak elviselésére nem kötelezem. Az előbbeni in excessu társalkodó életem senkit arra gondolatra nem bocsájt, hogy valakit társalkodásomra méltatlannak tartanám, sőt inkább tudom azt, hogy engemet annak tartani fog a világ, de az által gondoló lelkemet kerékvágásából csak ki nem veti. Utólszor, barátság és társaság nem egy rubrikának positioi, noha igen egymás mellett vannak. Democritus Abdera városát, születésinek a helyét elhagyván Hypocratessel való barátságát annál szorosabban öszveköttötte.

Pluribus exemplis silentio missis. Tégy próbára hozzád való barátságomat, sed cum tuo, non cum meo interesse, és azután étéld, vajjon a magánosságban gondoló ember barátságának kötelességiről is gondol-e valaha.

Magánosságom iránt tett planumnak a gyönyörüségeit nem is terjesztem szemeid eleibe, mert az számtalan; társaságnak gyönyörüségei rövidék állhatatlanok per consequens soha keserűség nélkül valók. Hozzám való barátságodnak kápolnát szenteltem fel szívemben, meghatározhatatlan aestimatióm annak áldozatja léssen, Istennek áldása pedig a bérje. Bid.¹

Közli: BAROS GYULA.

GRÓF BETHLEN MIKLÓS BÉCSI FOGSÁGÁRÓL.

Az Irodalomtörténeti Közleményekben (XV. évf. 158—173. II.) *Géber Antal* ugyanilyen cím alatt értékes adalékokat közölt Bethlen Miklós bécsi fogsága idejére vonatkozólag, melyeknek értéke azért is nyilvánvaló, mert Bethlen életének e korbéli viszonyai meglehetősen homályosak, sőt ismeretlenek; jelen közlésünk néhány nem értéktelen adalékkal kíván hozzájárulni e szerencsétlen államférfiú bécsi fogsága idejére nézve. Mielőtt közlésünket megkezdenők, legyen szabad fogsága okáról

¹ Valószínűleg B-vel kezdődik s i-vel végződik a név.